

Тэатральнае ўвасабленне заключалася ў наступным: на ролю русалкі выбіралі найпрыгажэйшую з дзяўчын – тую, у якой былі самыя доўгія валасы. Яе пакідалі ў белай кашулі з расшпіленым каўнерыкам (калі ж яна была смялейшая, то скідала нават і кашулю), упрыгожвалі стужкамі, а на галаву ўскладалі вялізны вянок. Пасля ў карагодзе вялі за ваколіцу, да жытнёвага поля, і там пачыналі розныя гульні. Абрады суправаджаліся песнямі, узмоцненым прытопваннем, стукам. Каб надаць рытм, звычайна ў што-небудзь білі: вядро ці кубел. Гэта адчуваецца ў прыпеве саміх песень.

Як можна заўважыць, каляндарныя народныя абрады, узніклыя ў старажытнасці, паступова трацілі сваё выключна магічнае значэнне. У іх усё больш выяўлялася ігравая аснова. Гэта ўжо невялікія сцэны з акрэсленым сюжэтам, канфліктам, а іх ігравое ўвасабленне ўключае многія аспекты тэатралізацыі: спецыяльны касцюм (пераапрапанне ў русалку), рэквізіт, выбар месца.

1. *Беларускі народны тэатр*/ Укладанне, уступны артыкул і каментарыі М.А.Каладзінскага. – Мн., 1983.

2. *Гульні, забавы, ігрышчы* / Склад. А.Ю.Лозка. – Мн.: Бел. навука, 1996.

3. *Міфы бацькаўшчыны*/ Уклад. У.А.Васілевіч. – Мн.: БэлЭн, 1994.

4. *Рыбаков Б.А.* Язычество древних славян. – М.: Наука, 1994.

А.В.Парфянцова,
*аспірантка кафедры беларускай
і сусветнай мастацкай культуры*

РУКАПІСНАЯ КНІГА Ў БЕЛАРУСІ ЭПОХІ АСВЕТНІЦТВА

Прыярытэт асветы, навукі і розуму ў жыцці асобы, грамадства і дзяржавы ў XVIII ст. знайшлі адлюстраванне

ў розных відах мастацкай культуры, а таксама ў значнай ступені ў справе кнігадрукавання і кнігапісання.

На пергаменце і паперы, багата аздобленыя і сціплыя, рукапісныя і з-пад друкарскага станка старыя кнігі захоўваюць лад нашага мыслення, эстэтычную культуру, нашу мову.

Адрозненні паміж беларускімі і рускімі рукапіснымі кнігамі ўпершыню былі зафіксаваны ў пачатку XVIII ст. Археаграфічная дзейнасць актывізавалася на беларускіх землях пасля вайны 1812 г. Самастойнымі і характэрнымі рысамі беларускіх рукапісных кніг былі беларускія літары і іншае датаванне, чым у традыцыйным для Маскоўскай Русі летапісчэнні “ад стварэння свету”.

Мовазнаўчыя даследаванні паказалі, што ў XVI–XVIII стст. на беларускіх і ўкраінскіх землях адбываўся складаны працэс нарміравання стараславянскай (царкоўнаславянскай) мовы, які ішоў паралельна з фарміраваннем стараўкраінскай і старабеларускай моў. Двухмоўе ў Беларусі ў XVIII ст. успрымалася як законная з’ява. Пры гэтым акрэсліваліся два розныя падыходы да двухмоўя: у адным выпадку — паралельныя тэксты, у другім — захаванне царкоўнаславянскай базы тэксту, але паднаўленне яе жывым, народным у сваёй аснове беларускім моўным матэрыялам.

Поліэтнічнасць і поліканфесіянальнасць насельніцтва беларускіх земляў у XVI–XVIII стст. абумовілі выкарыстанне для кнігапісання не толькі розных моў, але і розных алфавітаў. Пры гэтым для беларускай літаратурнай мовы, што была ў XVIII ст. у стадыі станаўлення, выкарыстоўваліся тры алфавіты — кірылічны, лацінскі і арабскі.

Лацінскія традыцыі трэба разглядаць як агульны здабытак усіх народаў, што складалі Рэч Паспалітую. Латынь з’яўлялася пераважна мовай навукі, літаратуры і школьнай адукацыі.

Яшчэ ў XVIII ст. Мацей Казімір Сарбеўскі, працуючы настаўнікам рыторыкі ў Полацкім езуіцкім калегіуме,

пачаў свае фундаментальныя даследаванні па тэорыі паэзіі і красамоўства. Курсы, якія ён чытаў, захаваліся ў рукапісных копіях. Упершыню яны былі апублікаваны сучаснымі польскімі даследчыкамі. Курсы паэтыкі і рыторыкі ў школах Беларусі ў XVIII ст. у значнай ступені грунтаваліся на канспектах рукапісных кніг М.Сарбеўскага, якія былі адаптаваны, скарачаны і прыстасаваны да школьнага выкладання.

Нельга не назваць імёны іншых вучоных, чые навуковыя працы захаваліся ў рукапісах. Гэта Марыян Дамашэвіч – выкладчык філасофіі ў Гродне і аўтар курса лекцый па філасофіі, Нікадзім Мусніцкі – аўтар гісторыі езуітаў у Беларусі і інш.

Кнігі на яўрэйскай мове і кнігі арабскага алфавіта ствараліся для невялікіх, канфесіянальна адасобленых груп насельніцтва. Да сённяшняга дня захавалася толькі малая частка рэпертуару рукапіснай кніжнасці – шмат якія кнігі загінулі, шмат якія не знойдзены, не атрыбутаваны, не лакалізаваны. Адсутнасць на беларускіх землях буйных бібліятэк і універсітэцкіх асяродкаў спрыяла распыленню рукапісаў і “адыходу іх у Польшчу і Расію”. Частка кніг усё ж заставалася ў прыватных бібліятэках, аднак рэквізіцыі маёмасці пасля паўстанняў 1831 і 1863 гг., вываз бібліятэкі Нясвіжскага замка ў 1772 г. прывялі да значных страт фонду рукапісных кніг.

З шэрага прыватнаўласніцкіх бібліятэк асабліва вылучаецца бібліятэка караля польскага Станіслава Аўгуста Панятоўскага. У ёй захоўвалася больш за 20 тыс. тамоў кніг і рукапісаў.

Кнігадрукаванне не выключала кнігапісання, якое да XVIII ст. на беларускіх землях няспынна працягвалася, хоць і з крыху змененымі функцыямі. Калі да вынаходніцтва друкарскага станка і разборнага шрыфту рукапісная кніга прадстаўляла ўсю кніжную культуру сучаснага ёй грамадства, дык пасля Ф.Скарыны перапісчыкі і нешматлікія скрыпторыі (часцей за ўсё манастырскія) працягвалі заставацца вытворцамі

заказных, асабліва шыкоўных або адсутных на рынку (дэфіцытных) кніг. Узаемасувязі і ўзаемаўплывы рукапіснай і друкаванай кніг былі важнай умовай існавання кніжнай культуры XVI–XVIII стст.

Увесь рэпертуар рукапісных кніг можна падзяліць на тры віды: кнігі богаслужэбныя, хатняга чытання і кнігі ўжыткавага значэння (юрыдычныя, вопісы маёмасці, розныя інвентары, а таксама ноты, тэксты п’ес, падручнікі). Паэт Францішак Карпінскі пакінуў пасля сябе ў рукапісах псалмы народнага тыпу, простыя народныя песні. А ўсім вядомы Мацей Радзівіл стварыў нават лібрэта опер “Агатка, ці Прыезд пана” і “Войт альбанскага сяла”. Таксама ў рукапісах засталіся шмат яго п’ес, паланезы, санаты, серэнады. Але на першым месцы ўсё ж стаяць богаслужэбныя; іх значна болей і захоўваліся яны ў лепшых умовах — за царкоўнымі і манастырскімі мурамі.

У першай палове XVIII ст. у шматлікіх канфесіях, што існавалі ў Беларусі, фарміраваліся свае прынцыпы кнігапісання. Напрыклад, базільяне стварылі новы тып сінодыка. Умоўна яго можна назваць памяннік — зборнік жыццяпісаў. Такая логіка ўзнікнення новых прынцыпаў кнігапісання была звязана з адным з найважнейшых прынцыпаў эпохі Асветніцтва — несці ў народ культуру, асвету, далучаць да пісьменнасці.

На працягу доўгага перыяду, да XVIII ст., выгляд створаных на беларускіх землях рукапісных кніг неаднаразова мяняўся. Гэтыя змены адпавядалі напрамкам інтэлектуальных пошукаў і мастацкіх густаў, эвалюцыі тэхнічных сродкаў і магчымасцей. Яны адлюстроўвалі росквіт і заняпад скрыпторыяў, адчувалі на сабе ўплыў суседніх, так адрозных між сабой польскай і рускай кніжнасцей. Рукапісныя кнігі былі плёнам працы людзей розных спецыяльнасцей. У іх вытворчасці, апрача кнігапісаў, бралі ўдзел пераплётчыкі, часам ювеліры, якія выконвалі металічныя элементы абкладаў.

Кнігі, як рукапісныя, так і друкаваныя, вельмі спрыялі працэсу распаўсюджвання асветы ў Беларусі, неслі ў народ веды, культуру, фарміравалі яго мастацкі густ.